

2. Стратегія розвитку України: теорія і практика / за ред. О. С. Власюка. – К. : ШСД, 2002. – С. 745.
3. Феномен української культури: методологічні засади осмислення. – К., 1996. – 200 с.
4. Янковський М. Гуманізм та науковість як принципи культурної діяльності / М. Янковський // Гуманізм і духовність в контексті культури. – Дрогобич, 1995. – Кн. 2. – С. 162-167.

В статтє раскрываються общєє основы внедрения гуманистического направления в образовательной политике Украины. Определяются пути гуманизации образования, как на уровне средней школы, так и высшего образования. Дается характеристика современных составляющих гуманизации образования Украины.

In the article general bases of introduction of humanism direction at the educational policy of Ukraine are analyzed. The ways of humanizing of education are determined, both at the level of middle school and higher education. Description of modern constituents of humanizing of education system of Ukraine is given.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2014

УДК 342.731(477)

Лазор К. П., НУ «ОЮА»

РЕЛІГІЙНО-ЦЕРКОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено дослідженню взаємодії політики та релігії. Визначено особливості демократизації політичного процесу в Україні та релігійно-церковні чинники впливу на становлення консолідованої демократії. Відзначено, що у сучасних умовах демократизація політичного процесу передбачає інституціоналізацію органів влади та розширення ролі не-політичних громадських акторів, до яких належать релігійно-церковні об'єднання.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним із головних трендів сучасний політичного процесу виступає демократизація, яка передбачає активізацію взаємодії влади та громадянського суспільства. В Україні, після тривалого періоду панування комуністичної ідеології та офіційного (державного) атеїзму, утвердилась посткомуністична модель відносин церкви та держави.

Процеси демократизації, що поширюються у посткомуністичних країнах в останні десятиліття, призводять до змін характеристик політичного режиму, форм взаємодії у політичному просторі, визначають особливості інституціоналізації релігійних організацій.

Основна проблема перехідного періоду від тоталітаризму до демократії полягає у тому, що змінилась роль церковно-релігійних організацій у суспільстві, але на заваді подальшій демократизації стають консерватизм та недостатня ефективність органів влади. Можна стверджувати, що українському суспільству притаманний розвиток церковно-релігійних взаємин на основі толерантності, діалогу, пошуку консенсусу, паритетності та рівноправності. З цієї позиції, фундаментом моделі відносин церковно-релігійних організацій, як інституцій громадянського суспільства й органів державної влади та місцевого самоврядування виступає партнерська діяльність щодо розв'язання нагальних суспільно-значущих проблем.

Держава знаходиться на шляху переходу до демократії, який означає не просто розбудову демократичної політичної системи, а докорінну зміну усього вектору розвитку політичного процесу, становлення демократичних інститутів, оновлення механізмів взаємодії релігійних організацій, влади та громадян.

За таких умов раціональна оцінка релігійно-церковних чинників впливу на процес демократизації в Україні, становлення демократичних владних інститутів та інституцій громадянського суспільства, стану та перебігу політичного процесу, а також цілей і перспектив подальшого розвитку релігійних об'єднань постає як важливіше завдання вітчизняної політичної науки.

Важлива роль у формуванні та еволюції демократичної моделі взаємодії церкви та держави належить наступним факторам:

– традиційно толерантне ставлення до політичного та релігійно-конфесійного плюралізму, що сформувалось в українському суспільстві історично;

– трансформації у релігійному середовищі. Після хвиль репресій, яких зазнавали церковні служителі за радянських часів, релігійні організації виступили за демократизацію політичного простору, їм належить вагомий роль у боротьбі за незалежність держави.

Завданням церкви у процесі демократичних перетворень стає забезпечення консолідації суспільства, відмова від поділу на «своїх» і «чужих», надання політичній діяльності морального підґрунтя через поширення цінностей свободи, рівності, відповідальності, справедливості та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Основні чинники релігійно-церковного впливу на процес демократизації досліджувались у роботах таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як В. Бондаренко, М. Бабій, М. Васін, В. Єленський, М. Закович, С. Здіорук, А. Колодний, А. Красиков, М. Маринович, Ф. Овсієнко, П. Рабінович, В. Речицький, Ю. Решетніков, О. Уткін, С. Фірсов, Л. Хомер, П. Яроцький та ін.

Питання щодо місця та ролі церкви у демократизації політичного процесу актуалізувались у ході боротьби за незалежність періоду української революції 1917 – 1920 рр. Погляди на церковно-державну взаємодію у «хвилі» демократизації початку ХХ століття представлено у роботах таких авторів, як В. Біднов, Д. Дорошенко, О. Ейхельман, О. Назарук, І. Огієнко, С. Томашівський, С. Шелухін та ін.

У процесі дослідження чинників релігійно-церковного впливу на процес демократизації на особливу увагу заслуговують роботи, присвячені формуванню державної політики щодо громадських організацій та демократизації державного управління таких вітчизняних авторів, як В. Абрамов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Гошовська, Ю. Ковбасюк, В. Луговий, С. Майборода, О. Оболенський, В. Ребало та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – дослідити релігійно-церковні чинники впливу на процес демократизації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі трансформації політичного простору посткомунізму важлива роль належить діяльності релігійних організацій.

З одного боку, у процесі демократичного переходу зберігається вплив традицій радянського способу життя та організації відносин між владою та суспільством. Основним джерелом традиціоналістського тренду залишаються соціокультурні фактори, під впливом яких в суспільстві відтворюються і закріплюються доіндустріальні форми взаємодії релігійних організацій та держави. З іншого боку, модернізація політичної системи пов'язана зі становленням інституційної структури демократії, з утвердженням правової держави, розвитком громадянського суспільства, частою якого виступають релігійні організації.

Взаємодія церкви та держави активізувалась з початком демократизації політичного, економічного, інформаційного, духовного та культурного просторів. Широкий контекст демократичних перетворень охопив усі сфери життя й обумовив зміну ставлення суспільства

та влади до церкви, та призвів до зростання суспільної ваги та впливу церковно-державних відносин. Історично, відносини держави та релігійних організацій проходили різні етапи – від військового комунізму з войовничим ставленням до релігії до певного відродження церкви з попелу під пильним оком сталінського режиму за часів Другої світової війни.

На різних етапах політичного розвитку суспільства було вироблено та реалізовано наступні моделі взаємодії держави і релігійних організацій:

- теократична держава;
- симфонія влади світської та духовної (держави і Церкви);
- клерикальна держава;
- секулярна держава;
- модель пріоритетної церкви (передбачає визнання державою певної релігійної організації – Церкви – традиційною та домінуючою у державі);
- модель пріоритетної релігії (визнання особливої важливості відносин держави з певною релігією).

За радянських часів державно-церковні відносини були далекими від моделі симфонічних відносин, тобто повної злагодженої взаємодії і підтримки, скоріше вони характеризувались гонінням на релігійні організації, частковим нейтралітетом православної церкви щодо діяльності комуністичної влади, а головне – повним підпорядкуванням церкви органам державної влади.

Лише за часів незалежності України церковно-державні відносини формувались на основі взаємної поваги та розуміння. Щоправда, демократизація державотворчих процесів у цій сфері носить суперечливий характер та зумовлює необхідність вироблення раціональної державної політики та державного управління з урахуванням впливу релігійних організацій на засадах духовних цінностей, притаманних суспільству.

У Конституції закріплено гарантії громадянам права на свободу думки та слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а також на свободу віросповідань. Основний Закон встановлює принципи громадського життя, серед яких – політичний, економічний та ідеологічний плюралізм, що дозволяє різним політичним силам (владним та опозиційним), інституціям громадянського суспільства, релігійним організаціям впливати на громадське життя, сприяти виявленню та захисту індивідуальних і групових інтересів громадян. Водночас, у взаємодії суспільства та держави зберігається пріоритет державної влади, що проявляється у високому ступені залежності гро-

мадських рухів та релігійних організацій від органів влади, відсутності багаточисельного та організованого середнього класу, недостатньої поширеності цінностей «громадянської культури» та консолідованої демократії.

Однією зі складових демократизації виступає розвиток інституцій громадянського суспільства, у тому числі – релігійних об'єднань, які орієнтуються на ефективну та результативну взаємодію з суспільством, з одного боку та владою – з іншого. У цьому сенсі, демократія як один із видів урядування, має вирішувати такі основні завдання суспільного розвитку, як-от:

- створення та підтримка конкурентного простору діяльності громадських організацій та влади, у якій важливе місце посідають релігійні об'єднання, що забезпечують популяризацію духовності та демократичних цінностей (свобода, толерантність, ненасильницькі дії, чесність та ін.);

- забезпечення високого рівня політичної та громадської участі й активності громадян. Інституціоналізація діяльності релігійних організацій призводить до того, що церква стає центром громадського життя спільноти (населеного пункту, району міста та ін.). Звичайно, представники церкви, як культурного та духовного осердя життя певної спільноти, сприяють залученню усіх соціальних груп до громадського життя, до проявів активності у вирішенні спільних справ громади;

- розвиток громадянських та політичних свобод, чому сприяє урізноманітнення діяльності релігійних організацій. Зокрема, релігійні об'єднання окрім традиційних напрямків соціальної допомоги (лікування малозабезпечених, безкоштовне харчування, організація відпочинку сиріт та інвалідів, допомога будинкам-інтернатам) активізують діяльність в інформаційній сфері, сприяють розвитку громадянських свобод. Активна позиція релігійних організацій сприяє підвищенню їх суспільного авторитету, постійно зростає рейтинг довіри суспільства до церкви та суттєво перевищує рівень довіри до інститутів державної влади та інституцій громадянського суспільства.

Варто погодитись із тим, що «Релігія – це рушійна сила, сила, котра все наповнює сенсом, забезпечує моральні принципи та позитивну спрямованість... У результаті закладається підґрунтя для толерації відносин у площині «людина-людина», «людина-спільнота» [1].

Можна стверджувати, що на сучасному етапі відбулась інституціоналізація впливу релігійних організацій на суспільні відносини та політичну взаємодію в Україні, який здійснюється через Всеукраїнську Раду Церков і релігійних організацій, Громадську раду з питань

співпраці з Церквами і релігійними організаціями при Міністерстві освіти і науки, Громадську Раду з питань співпраці з Всеукраїнською Радою Церков при Міністерстві охорони здоров'я, Раду у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України, Робочу групу із міжнаціональних і державно-церковних відносин Громадської гуманітарної ради при Президентові України та ін.

В умовах демократичного політичного режиму особливої ваги набуває постійна взаємодія між релігійними організаціями та органами державної влади у процесі вироблення та ухвалення владних рішень. Щодо конкретних прикладів взаємодії, то варто навести підписання Всеукраїнською Радою Церков і релігійних організацій угоди про співпрацю з Міністерством охорони здоров'я та Меморандуму про співпрацю з Національною експертною комісією України з питань захисту суспільної моралі.

В цілому, політичний процес перехідного періоду від тоталітаризму до демократії має наступні характеристики. По-перше, політична нестабільність, поява та розвиток непередбачуваних обставин і результатів та інституційна мінливість. По-друге, слабкість або недостатня дієвість політичних, правових та соціальних обмежувачів діяльності основних впливових політичних та економічних акторів, перманентні зміни у законодавстві. По-третє, крихкість та нетривалість політичних союзів та парламентських коаліцій, що призводить до суперечливості політичних рішень та нездатності виробити єдину послідовну державну стратегію розвитку. У таких умовах зростає роль релігійних організацій, які мають виступати від імені моралі, «вічних» цінностей, бути острівками стабільності у хаосі світських проблем. До специфічних рис посткомуністичного періоду слід віднести

Для забезпечення впливу релігійно-церковних чинників на процес демократизації передусім необхідно забезпечити правову основу їх діяльності та взаємодії із суспільством та владою. Серед першочергових завдань перехідного етапу можна назвати демонтаж правової системи тоталітарної держави, скасування положень, що суперечать демократичним нормам та практикам. Водночас, необхідний консенсус серед елітних груп суспільства щодо прийняття та впровадження демократичної конституції, яка б дозволила встановити процедурні правила для забезпечення політичних прав і свобод громадян, розгортання політичної конкуренції та розвитку релігійних організацій, як складової громадянського суспільства.

Специфічними рисами перехідного політичного процесу в аспекті взаємодії релігійних організацій та держави виступають декомунізація (відмова від тоталітарних режимів, які базуються на комуністичній

ідеології), поява «нової еліти», орієнтованої на перерозподіл державної влади та власності, розвиток національних рухів та зростання ваги національного фактору, повернення у політику сакрального виміру, на відміну від десакралізації та раціоналізації політичного процесу у демократичних країнах. У таких умовах, релігійні організації активізують свою діяльність, керуючись Конституцією України, Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації», спеціальними нормативно-правовими актами та спеціальними документами, які регламентують діяльність релігійних організацій.

Таким чином, релігійні організації у сучасному політичному процесі виступають інститутом громадянського суспільства та характеризуються розвиненою мережею взаємозв'язків з владою та суспільством, що реалізуються та наповнюються відповідним змістом через діяльність центральних органів (синодальних відділів та комісій), соціальних церковних інституцій (благодійних організацій та фондів), братств, сестринств, катехизаторських курсів, місіонерських представництв, духовних навчальних закладів та ін.

Розвиток та підвищення ефективності взаємодії релігійних організацій та органів державної влади в умовах демократизації – це складний, суперечливий і часто невизначений за своїми результатами процес. Успішне подолання перехідного періоду та наступна консолідація демократії як політичного режиму залежатиме від багатьох факторів, у тому числі – від діяльності релігійних організацій.

У посттоталітарному суспільстві державна влада фактично втрачає або звужує бюрократичні, наглядові, поліцейські функції. У процесі демократизації зростає роль інституцій громадянського суспільства, зокрема – церкви, яка стає одним із механізмів підвищення громадянської активності, участі у житті громади, реалізації спільних інтересів. Саме тому у процесі демократизації одним із визначальних чинників стає позиція релігійних організацій, які підтримують та пропагують демократичні цінності та норми. За таких умов відбувається демократизація політичного процесу шляхом впровадження демократичних правил та інститутів, діяльність яких веде до консолідації суспільства, встановлення та адаптації демократичних структур, інститутів та норм, які визнаються громадянським суспільством як легітимні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати досліджень проблематики релігійно-церковних чинників впливу на процес демократизації слід відзначити наступне. На сучасному етапі демократичних перетворень формуються найважливіші інститути громадянського суспільства: політичні партії, об'єднання підприємців,

релігійні організації. У процесі взаємодії держави, суспільства та релігійних організацій утворюється механізм їх взаємного впливу та визначаються напрямки подальших демократичних перетворень.

Бібліографічний список

1. Здіорук С. І. Український досвід партнерської взаємодії держави і церкви в європейському контексті [Електронний ресурс] / Здіорук С. // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 86-91. – Режим доступу : www.old.niss.gov.ua/book/StrPryor/St_pr14./15.pdf

Статья посвящена исследованию взаимодействия политики и религии. Определены особенности демократизации политического процесса в Украине и религиозно – церковные факторы влияния на становление консолидированной демократии. Отмечено, что в современных условиях демократизация политического процесса предполагает институционализацию органов власти и расширение роли неполитических общественных акторов, к которым относятся религиозно – церковные объединения.

The article studies the interaction between politics and religion. The features of the democratization of the political process in Ukraine and the religious factors influence the formation of a consolidated democracy. It is noted that in today's political democratization process involves the institutionalization of power and expanding the role of non-political non-governmental actors, which include the religious association.

Стаття надійшла до редколегії 20.03.2014